

Filip Bačurin

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Moderna i suvremena povijest (19. i 20. stoljeće)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Nikola Tomašegović, *Moderno ili narodno? Modernistički pokret u Hrvatskoj na prijelomu 19. i 20. stoljeća* (Zagreb: Srednja Europa, 2024), 394 str.

Početkom 2024. godine izašla je u javnost prva knjiga Nikole Tomašegovića, višeg asistenta s Odsjeka za povijest zagrebačkog Filozofskog fakulteta koji je nakon skoro dvije godine svoju doktorsku disertaciju u prilagođenome i donekle proširenome obliku objavio pod nazivom *Moderno ili narodno? Modernistički pokret u Hrvatskoj na prijelomu 19. i 20. stoljeća*. Obrađujući pokret *mladih* u okvirima europskog *fin de siècle* modernizma, autor po prvi puta daje cjelovitu monografiju posvećenu jednoj heterogenoj skupini koja je unutar trokuta Beč-Prag-Zagreb oblikovala svoje kulturne i političke ideje te predstavljala novu generaciju hrvatske građanske elite. Knjiga *Moderno ili narodno?* u ovom će radu biti prikazana na način da se čitatelju unutar teksta ponude, uz klasičan prikaz knjige, i odlomci intervju sa samim autorom. Takvim pristupom ovaj se rad nastoji učiniti dinamičnijim, sadržajno bogatijim i zanimljivijim od uobičajenog načina pisanja prikaza.

U hrvatskoj historiografiji unazad 20-ak godina porastao je interes za istraživanje studenata i đaka na prijelomu 19. i 20. stoljeća. Dva su razloga za to. Prvi je sam značaj te generacije koja je još u svojim mlađim danima ostavila veliki politički i kulturni utisak koji se također nastavio jednom kada je ta generacija *mladih* stasala. Drugi razlog je dostupnost građe koju je ta generacija ostavila putem različitih organizacija i časopisa, ali i sve bolja istraženost različitih arhiva, posebice zagrebačkog, bečkog i praškog sveučilišta koje su mladi hrvatski studenti tada pohađali. Unutar tih smjernica razvila se i autorova tema disertacije iz koje će kasnije nastati ova knjiga. Iako je autorova prvotna namjera bila usredotočiti se na istraživanje kasnog prosvjetiteljstva, uz pomoć mentorice same disertacije Iskre Iveljić i prijedloga profesora Marija Streche prevladala je tema pokreta *mladih*:

„Tada je profesorica (Iveljić) započela projekt *Tranzicija hrvatskih elita iz Habsburške Monarhije u jugoslavensku državu* na kojemu sam ja prvo radio vezano uz tranziciju intelektualnih i drugih hrvatskih elita iz Habsburške Monarhije u prvu jugoslavensku državu. To je inače bio projekt Hrvatske zaklade za znanost i onda je i moja tema

Nikola Tomašegović, *Moderno ili narodno? Modernistički pokret u Hrvatskoj na prijelomu 19. i 20. stoljeća*

trebala biti vezana uz taj projekt, a mogli ste vidjeti kroz knjigu da su akteri kojima se bavim upravo ti koji su odigrali jednu od ključnih uloga u toj tranziciji iz jedne u drugu državu. Konkretna tema proizašla je iz razgovora s pokojnim prof. Strechom koji me uputio na to područje hrvatske moderne i rekao da ta tema zahtijeva jedan tip reinterpretacije i novih pogleda.“¹

Pokret *mladih* s kraja 19. i početka 20. st. definitivno nije bio nova tema u hrvatskoj historiografiji. Sama imena poput Milivoja Dežmana, Ivana Lorkovića, Živana Bertića, Milutina Cihlara Nehajeva te naravno, Stjepana Radića, onemogućuju zanemarivanje toga pokreta. Kao što kaže i sam autor u intervjuu: „Gotovo sva velika imena hrvatske historiografije su se u nekom trenutku dotaknula te teme...“ te su ti raniji radovi bili polazišna točka njegovu istraživanju. Ono što autor ipak primjećuje kao problem u ranijim istraživanjima jesu pristupi i metode starijih povjesničara:

„Dosta često se ta generacija razmatrala ne u njihovom vlastitom vremenu i kontekstu, nego u odnosu na ono što je dolazilo kasnije... razmišljalo se kako sve ima neki cilj i često su istraživanja zapravo bila vezana uz njihovu ulogu u Hrvatsko-srpskoj koaliciji i stvaranju Prve Jugoslavije. Zbog toga je fokus često bio upravo na političkom aspektu pokreta i pogotovo na toj takozvanoj *praškoj skupini* zato što su oni bili primarno orijentirani na političko i nacionalno pitanje, pa onda posljedično i pitanje jedinstva Srba, Hrvata i čitavog jugoslavenstva. Tu se izgubio iz vida ovaj cijeli niz drugih tema kojima se oni bave... Drugi problematični aspekt jest to što je dosta tih istraživanja gotovo pa i nekritički preuzelo narativ koji su sami akteri pokreta stvorili o samima sebi u međuratnom periodu i periodu neposredno nakon Drugog svjetskog rata... Zapravo je historiografija, svjesno ili nesvjesno preuzela u određenoj mjeri perspektivu samih aktera koji su u cijelu priču investirani. Tako da su to bile dvije po meni ključne točke koje je trebalo korigirati.“

Autor smatra da je do teleološkog pristupa ranije historiografije, koji je promatrao pokret i njegovo djelovanje u kontekstu onoga što tek dolazi, došlo zbog zatvorenosti disciplina unutar samih sebe. Zbog te zatvorenosti, ali i kulturne ostavštine pokreta, pokret je češće i detaljnije bio analiziran od strane znanosti o književnosti i povijesti umjetnosti. Takvo stanje u dosadašnjoj znanosti autor razmatra u teorijskome poglavlju nakon kratkog uvoda nazvanom *U potrazi za definicijom: što je modernistički pokret mladih? Teorijsko-metodološki i konceptualni okvir*. Dajući kratki presjek prijašnjih istraživanja, autor pokušava idejno, vremenski i prostorno odrediti granice pokreta. Pitanje definiranja modernističkog pokreta *mladih* zapravo je jedan od temeljnih problema samog istraživanja te autor u svojoj knjizi neprestano pokušava na njega odgovoriti. Razlog tome je izuzetna fragmentarnost pokreta:

„Tu je riječ o jednom pokretu koji nije pokret u onom formalnom, tipičnom smislu riječi. Kada ga se usporedi s političkim i društvenim pokretima tog doba, kao što je na primjer socijalistički pokret, koji je jedan jasno strukturiran i

¹ Intervju s dr. sc. Nikolom Tomaševićem održan je 21.6.2024.

discipliniran pokret, ovo nije bilo tako. Ovo je bila jedna vrlo heterogena skupina koja se u nekim trenucima stavljala pod zajedničku kapu, a u nekim trenucima se rastavljala, razdvajala, itd. Ja sam to shvatio kao jedan vrlo heterogen i fluidan koncept koji obuhvaća različite grupacije i intelektualna strujanja u tom periodu koje su zapravo funkcionirale pod tom jednom vrlo općenitom kapom modernizma i *mladih*.”

Heterogenost pokreta utječe na njegovo prostorno i vremensko definiranje. Iako je prostorno situacija puno lakša jer se djelovanje pokreta zbiva u trokutu Beč-Prag-Zagreb, vremenski je stvar puno drugačija. Ranija historiografija i sami akteri pokreta su djelovanje modernističkog pokreta smještali u razdoblje između dviju velikih demonstracija 1895. i 1903. Tu vremensku odrednicu preuzima na početku knjige i sam autor, ali naglašava da s takvom interpretacijom treba biti oprezan, zato što su i sami akteri djelovali ranije, dok su njihove ideje postojale i prije 1895.

„Moja hipoteza je bila da je zapravo ta 1895. prenaplašena u interpretacijama uloge tog događaja u smislu formiranja samog pokreta i svega što je uslijedio kasnije. To (događaji 1895.) je bio jedan tip katalizatora. Iako je nezahvalno sada govoriti što bi bilo kada bi bilo, moj odgovor bi prije bio da bi se i dalje dogodio neki tip pokreta bez događaja 1895. To naravno ne bi bio isti (pokret), ali određene modernističke ideje postojale su već i ranije u određenim grupama, među određenim mladima... Pravi početak je bio nešto kasnije sa izdavanjem *Hrvatske misli*, krajem 1896., početkom 1897., a geneza je ranija, u Beču i đačkim društvima u Zagrebu i među studentima prije demonstracija (1895.).”

Naposljetku, i samo pitanje modernizma pokazuje se zahtjevnim svakom istraživaču koji se tim konceptom bavi upravo zbog toga što do danas u znanstvenoj zajednici ne postoji konsenzus oko toga što je modernističko, a što ne. Autor je tijekom intervjua objasnio kako se tijekom pisanja trudio izbjegavati taj pojam te da radije koristi pojam „pokret *mladih*“ koji mu je služio kao vezivno tkivo za različite grupacije koje su preuzimale i preoblikovale modernističke ideje.

Nakon pokušaja definiranja pokreta autor u spomenutom poglavlju opisuje teorijski okvir. Kako bi se što bolje razumio jedan modernistički pokret u vremenu u kojem je postojao, autor je morao otvoriti historiografiju prema ostalim disciplinama. Model za to pružila mu je intelektualna historija, koja zbog svoje izrazite interdisciplinarnosti dopušta da se pokret promatra u puno širem kontekstu nego što je to do sada bio slučaj. Za sami interdisciplinarni pristup temi autor kaže da je bio možda i najzahtjevniji dio istraživanja.

„Morao sam se u nekim aspektima ispočetka upoznavati sa temeljnom literaturom. Onda praktički kao da na brzinu studirate te discipline (povijest književnosti i povijest umjetnosti). Ali s druge strane je to zapravo bilo i jedno od najvrjednijih iskustava jer se šire istraživački horizonti... zato mi je

intelektualna historija bila zanimljiva jer ona sama po sebi prelazi granice disciplina, a opet vam daje neki okvir unutar kojega možete raditi, a da niste time nekoga na neki način uvrijedili, jer i dalje ostajete u okviru historiografije, a po-sežete za drugima kao za uzorima i za njihovim saznanjima kao za inspiracijom.”

Intelektualna historija pružila je konceptualni okvir istraživanja za koji autor kaže da nije pretjerano inovativan, ali se zbog zahvaćanja jednog dinamičnog polja ideja koje su nosile heterogene grupacije nametnuo sam po sebi. Radi se o dijakronijsko-sinkronijskoj analizi koja omogućuje proučavanje pokreta u kontekstu njegova smještanja naprema nacionalnoj političkoj i kulturnoj tradiciji (dijakronijska iliti vertikalna os) te smještanju pokreta unutar šireg transfera ideja tadašnje europske *fin de siècle* misli (sinkronijska iliti horizontalna os). Dijakronijska i sinkronijska os su u neprestanoj korelaciji što autor najbolje objašnjava riječima:

„Način na koji oni (akteri pokreta) zamišljaju svoje mjesto u nacionalnoj tradiciji je određivao gdje će usmjeriti pogled prema vani i obratno, te ideje koje su izvana preuzimali su onda određivale kako će se pozicionirati u domaćem, lokalnome kontekstu.“

Nakon definiranja pokreta unutar vremena i prostora te razjašnjavanja teorijsko-metodološkog okvira unutar kojeg će se analizirati, autor unutar četiri kronološki poredana poglavlja objašnjava razvoj pokreta od njegovih korijena do njegova formiranja, vrhunca i jenjavanja. U prvome od poglavlja *Korijeni pokreta* prolazi se kroz pitanje ranije spomenute problematike 1895. godine i njezine uloge katalizatora pokreta *mladih*. Studentsko paljenje mađarske zastave na Trgu bana Jelačića predstavljeno je kao vrhunac političkih nemira tijekom posjeta Franje Josipa I. Zagrebu, ali autor konstatira kako taj događaj nije ni po čemu bio „moderan“ niti inovativan za tadašnju hrvatsku politiku, već samo kontroverzan i nabijen simbolikom. Međutim, taj je događaj omogućio veću migraciju hrvatskih studenata prema Pragu i Beču nakon što su bili relegirani sa zagrebačkog Sveučilišta. Prag je tu bio privlačniji od Beča zato što je bio svojevrsna *tabula rasa* zbog manjeg broja hrvatskih studenata i agitacije popularnog Stjepana Radića.

Autor unutar ovog poglavlja ukratko prolazi i kroz najranije životopise mnogih pojedinaca modernističkog pokreta kao što su Stjepan Radić, Milivoj Dežman, Živan Bertić i ostali. Oni su još prije 1895. aktivizmom pokazivali nezadovoljstvo prema političkom i društvenom stanju u hrvatskim zemljama, čime se potvrđuje da su događaji iz 1895. bili samo jedni u nizu iskaza nezadovoljstva omladine. U poglavlju se također iznosi teza da je osnova za pokret *mladih* stvorena još ranije formiranjem različitih društava hrvatskih studenata kao što je bečki *Zvonimir* iz 1882. ili Radićeva grupacija iz Praga. Postojanje različitih studentskih udruga kulminira između 1895. i 1896. kada su hrvatski studenti iz Austrije (Beč, Graz i Innsbruck), Češke (Prag) i Hrvatske (Zagreb) počeli sve jače surađivati sa željom za ujedinjavanjem studentske omladine, a 1896. i idejom o izdavanju zajedničkog studentskog lista političke tematike.

Taj pokušaj suradnje završio je neuspješno zbog razilaženja *mladih* po pitanju ideologije i stranačkog opredjeljenja te pojedinačnih želja za primatom unutar pokreta oko čega se sukobila skupina bečkog *Zvonimira* s praškim studentima. Neovisno o početnim neslaganjima, bila su to nova strujanja unutar studentske omladine koja će naposljetku dovesti i do proglašenja lista *Hrvatske misli* krajem 1896. u Pragu nakon što su se bečka i praška skupina pomirile. Sve će jače zajedničko istupanje studentske omladine biti vidljivo zbog fragmentarnosti hrvatske političke scene, ali i sukoba sa *starima* o čemu će kasnije biti više riječi. Uz studentski pokret, autor se u ovome poglavlju dotiče i neuspjelih pokušaja formiranja konkretnijeg đačkog pokreta zbog mnogih razloga, od manjka discipline do nedostatka financija.

U sljedećem poglavlju *Formiranje pokreta: apropijacije i translacije*, autor promatra događaje između 1896. i 1897. godine kada promjene unutar studentskog i đačkog pokreta zajedno s njihovim javnim istupanjem te istovremeno apropijacije stranih ideja formiraju jedan širi pokret *mladih*. Autor u središte stavlja prašku skupinu *mladih* i list *Hrvatsku misao* oko koje se početak hrvatskog modernističkog pokreta *mladih* oblikovao. Iako je list pokrenuo čitav niz studenata iz Zagreba, Beča, Praga i Graza, utjecaj praške skupine pokazao se najdominantnijim. Zbog toga se u ovom poglavlju najviše obrađuje preuzimanje ideja razvijenih unutar češkog političkog konteksta i njihovo prilagođavanje hrvatskim prilikama, ali i preuzimanje kulturnih strujanja češke moderne – iako u puno manjem omjeru nego političkih. Time autor negira ranija mišljenja kako su studenti iz Praga preuzimali političke ideje, dok su oni iz Beča pod utjecajem bečke kulturne moderne.

„To je isto bila jedna od mojih početnih polazišta: htio sam pokazati da nije bilo tako jednostavno da je Beč isključivo pod utjecajem bečke moderne i secesije, a da je Prag pod utjecajem Masaryka i naprednjaštva, nego da su zapravo (*mladi*) i u Beču i u Pragu imali i politički i kulturni aspekt. Tako da je recimo u Pragu, osim naravno očitog utjecaja Masaryka, naprednjaštva, političkog realizma itd., vidljiv utjecaj i češke moderne, što je opet jedan kulturno-umjetnički pokret koji je specifičan u vlastitom kontekstu. I fundamentalni tekstovi modernističkog pokreta na polju književnosti zapravo nisu nastali u Beču, tj. u bečkoj *Mladosti* nego upravo u praškoj *Hrvatskoj misli*. Tu sam htio pokazati da je ta podjela Prag jednako politika, Beč jednako kultura opet posljedica disciplinarnih podjela fokusa. To je zato što se historiografija fokusirala na Prag, a kako se historiografija najčešće fokusira uglavnom na političke teme, onda je došlo do te jednadžbe, jednako kao što se povijest književnosti fokusirala na Beč, pa je zbog toga što se primarno fokusira na književnost došlo do izjednačavanja bečkih *mladih* sa kulturom.“

Po pitanju politike, u *Hrvatskoj misli* su se najsnažnije apropiirale teme nacionalne problematike, posebice kako bi se poradilo na konceptu jugoslavizma te jedinstvu Hrvata i Srba, što je bila preslika Masarykova čehoslovakiz-

ma. S druge strane, socijalna je problematika često stavljena po strani, osim kada je u pitanju stanje u hrvatskome školstvu. Na polju kulture, autor analizira tekstove Milivoja Dežmana, Františka Xavera Šalde i Milana Šarića od kojih se svaki na svoj način oslanjao na češku modernu i kritizirao stanje u hrvatskoj književnosti. Šarić je tu iznimka, budući da je u svome tekstu uspoređivao stanje Hrvatske s Danskom koja je kao mala država nadvladala svoje probleme te bila poželjan model kulturnog razvoja. Šarić se također poziva na danskog pisca Georgesa Brandesa te slijedi određene misli ruskog pjesnika Nikolaja Aleksandrovića Dobroljubova što pokazuje koliko je pokret *mladih* bio važan za integraciju hrvatskog područja u širi europski sustav ideja.

„Meni se čini zapravo da je to i ono što je ključna stvar kod tog pokreta. Upravo njihova izloženost novim idejama ih je učinila različitim od onoga što se događalo u samoj zemlji. Tu su oni donijeli jedan novi moment, koji jest bio i ovo sve što ste naveli, heterogen i ponekad uopće teško uhvatljiv, ali sama činjenica da su otvorili taj prostor diskusije je stvar pvela u jednom posve novom smjeru i to je bio taj ključni moment.“

U ovoj fazi pokreta *mladih* autor naglašava ulogu Stjepana Radića koji je bio autor jednih od najvažnijih početnih tekstova unutar *Hrvatske misli* i predvodnik praške skupine studenata. Zanimljivo je kako kasnije u tekstu Radić i njegova uloga dobivaju sve manje pažnje. Iako se autor toga ne dotiče u djelu, tijekom intervjuja objašnjava kako je:

„Stjepan Radić bio *de facto* neformalni vođa te grupacije. Napisao je većinu ključnih proglašenja i uvodnih tekstova *Hrvatske misli* i *Novog doba*. On je definitivno bio jedan od najvažnijih ljudi, iako je većinu vremena bio dislociran. Dobar dio vremena nije uopće bio u Pragu, niti u Zagrebu. On je zapravo bio jedno vrijeme u Rusiji, nakon toga u Parizu i u Francuskoj, a onda se kasnije vraćao u Prag kad su ovi već otišli nazad za Zagreb. Većinu vremena on nije bio direktno u fizičkoj prisutnosti ostalih u pokretu, (...) a u trenutku kada dolazi u direktnu fizičku prisutnost, negdje oko 1901., 1902., kada postaje tajnik Hrvatske opozicije i kada počinje raditi zajedno sa ostalima, onda su se posvađali. Zato što je on, osim što je bio intelektualno važan, bio i karakterno težak, da tako kažem. I ta njegova nametljivost je već u samom početku za neke bila problematična. Jer su smatrali da se previše nameće njegov autoritet i posredstvom njega autoritet njegovog brata, Antuna...“

Inače, autor tijekom intervjuja objašnjava kako su međusobne trzavice znale utjecati na razvoj pokreta te ostaviti utjecaj i na kasniji život aktera. Kada pričamo o trzavicama, autor se unutar ovog poglavlja bavi odnosima praške skupine *mladih* i hrvatske opozicije tj. prvih odnosa *mladih* i *starih* koji će posebno buknuti tijekom vrhunca pokreta. Tu je posebice važna recepcija *Hrvatske misli* među *starima* koja je varirala od bezrezervne podrške Stranke

prava, opreznosti i sumnjičavosti Neodvisne narodne stranke do teške kritike frankovaca (Čiste stranke prava) čiji je omladinski pokret u hrvatskim zemljama inače bio jak. Trzavice su se osjetile i u odnosu između praške skupine te ostalih studentskih društava koja su nevoljko reagirala na objavljivanje *Hrvatske misli*. Po pitanju studentskih društava, u ovome poglavlju objašnjava se nastanak zagrebačke skupine *mladih* okupljene oko *Ujedinjene hrvatske i srpske akademske omladine* koja je almanahom *Narodna misao* konkurirala frankovačkoj omladini te formiranje modernističkog đачkog pokreta oko lista *Nada*.

Sljedeće poglavlje *Vrhunac pokreta: polemike i fragmentacije* obujmom je najveće poglavlje u cijeloj knjizi. U njemu autor prolazi od početka izlaženja praškog *Novog doba* koji je naslijedio zabranjenu *Hrvatsku misao* krajem 1897. do polemika između *starih* i *mladih* koje su obilježile ovo razdoblje pokreta. Želja za formiranjem *Novog doba* kao nasljednika *Hrvatske misli* učvrstilo je studentske skupine iz različitih centara, a samim time i čitav pokret. Programom *Novog doba* počinje sve jača ideološka socijalizacija politike čime se nastoji ojačati nacionalni program. Osim dosadašnjeg ujedinjenja Hrvata i Srba, misija *Novog doba* bila je i kulturno zbližavanje sa Slovencima u okviru jugoslavenstva. Jednako kao i kod *Hrvatske misli*, i kulturna pitanja unutar *Novog doba* bivaju slabije zastupljena od političkih. *Novo doba* prestaje izlaziti 1898. nakon čega se centar pokreta seli u Beč. Iako praška skupina i dalje intelektualno sudjeluje u djelovanju pokreta *mladih*, ona se sve više počinje povlačiti u pozadinu zbog završetka studija i zaposlenja. Aproprijacije i translacije ideja u Beču i Zagrebu bile su uvelike drugačije. Bečka moderna uzrokovala je da se bečki *mladi* kroz svoj časopis *Mladost* fokusiraju najviše na kulturu, ali ni politička razmišljanja nisu izostala.

„Guido Jeny – koji je bio jedan od osnivača bečke *Mladosti* – je bio protiv toga da se *Mladost* bavi samo kulturom i književnošću, nego je smatrao da se treba baviti društvenim i političkim temama. On je recimo bio jedan od tih koji su bili pod dosta jakim utjecajem socijalističkog pokreta u Beču.“

Socijalistički internacionalizam te kozmopolitizam Beča bile su anti-nacionalističke političke ideje bečkih *mladih* koji su uvelike kontrirali ranijoj praškoj skupini, ali i mislju *starih* u Hrvatskoj što će dovesti do njihovih polemika. Kada je u pitanju kultura, autor čitavo jedno potpoglavlje posvećuje doprinosu bečke skupine po pitanju kulturnih kontakata što je uvelike utjecalo na hrvatski *fin de siècle*.

Osim Beča, pokret *mladih* i dalje je živio u Zagrebu koji je zapravo ograničen u dosezima modernističkih strujanja. Autor to najbolje pokazuje na primjeru ranije spomenute Ujedinjene hrvatske i srpske akademske omladine čiju „modernost“ propituje zbog njezina bavljenja „standardnim“ temama tadašnje hrvatske politike kao što su hrvatsko-srpski odnosi, državno pravo, položaj u Monarhiji itd. Zagreb je ipak imao svoje predvodnike modernizma u đачkom pokretu koji je djelovao u mnogim listovima kraćeg trajanja.

„Zagreb je tu specifičan jer on s jedne strane ima svoju autohtonu razvojnu liniju koja ide iz đачkih društava. Oni su inspirirani time što se događa u studentskom pokretu, ali za-

pravo samostalno vrše apropijaciju ideja ne tako što putuju nego naprosto tako što počnu čitati i pratiti što se događa u Europi i svijetu. Postoji ta linija, a također postoji i linija direktnih kontakata studenata i transmisija iz Praga i Beča. Meni je bila jako zanimljiva i ta (đačka) struja koje je isto često nekako ostala u drugom planu, jer su oni razvili jednu svoju zasebnu varijantu modernizma i političkog programa i kulturnog programa koji je često ostao zanemaren u ranijim istraživanjima baš zato što je fokus bio na Beču i Pragu. Ono što je isto tako zanimljivo jest da je to skupina koja će zapravo oblikovati kasnije narative o pokretu.“

Poglavlje *Vrhunac pokreta: polemike i fragmentacije* završava dvama potpoglavljima koja se bave polemikama unutar pokreta *mladih*, ali još važnije između *mladih* i *starih*, što prema autoru obilježava pravi vrhunac pokreta koji je zapravo tek tada postao vidljiv i značajan.

„Pitanje je koliko bi oni doista funkcionirali kao pokret da se nije dogodio taj vrlo rani i vrlo žestoki napad *starih* koji je onda njih homogenizirao. I kasniji razvoj dosta toga preuzima od kategorija koje su sami *stari* koristili da bi njih opisali, jer zapravo *stari* su ti koji su odmah u startu počeli govoriti o toj nekakvoj mladeži koja se emancipira od običaja, od tradicija nacionalnog pokreta i na neki način su implicitno oni stvorili taj koncept i uopće tu opoziciju *mladih* i *starih*. Kroz tu polemiku su se oblikovali ti entiteti i intelektualne pozicije i zapravo su se stvari na neki način homogenizirale unutar svojih središta, Beča, Praga i Zagreba. Tako da je i pitanje bi li uopće bilo te teme da nije došlo do te polemike.“

Kada je u pitanju polemika između samih *mladih*, autor zapravo prikazuje kako se tijekom trajanja pokreta konstantno raspravljalo tko uopće sačinjava sam pokret. Sama problematika zapravo se vrti oko različitih viđenja modernosti i modernizma koje su posjedovale različite skupine. Time se samo pokazuje koliko je heterogenost pokreta komplicirala njegovo djelovanje i za same njegove pripadnike.

Posljednje poglavlje glavnog dijela knjige jest *Jenjavanje i transformacija pokreta*. Autor kreće od problema nemogućnosti određivanja vremenskog završetka pokreta. Ono što primjećuje u ovoj zadnjoj fazi jest prelazak mnogih aktera s apropijacije stranih kretanja na primjenu vlastitih ideja na domaće prilike. Time pokret gubi svoj nekadašnji oblik i transformira se u nešto novo kako mnogi akteri sazrijevaju u političke i kulturne elite. Autor tako dokazuje jednu od svojih najvažnijih hipoteza, da je pokret *mladih* zapravo predstavljao smjenu generacija u hrvatskome političkom i kulturnom životu. Na određeni način pokret *mladih* im je pomogao da sazriju i sakupe vještinu za tu smjenu.

„Neki od njih su već tada sebe vidjeli i zamišljali u aktivnoj političkoj ulozi. Dakle, govorili su o potrebi stvaranja nove političke elite, nove nacionalne inteligencije, novih nacionalnih aktivista i oni su dosta eksplicitno svoju djelatnost nazivali

pripremama za to. Pripremama za uloge koje trebaju kasnije ispuniti. Neki su išli više u smjeru ove kulturno-umjetničko-literarne djelatnosti pa onda recimo različiti đaćki i studentski književni kritičari su kroz svoje književne kritike i tekstove brusili taj zanat koji će doista neki od njih kasnije i raditi.“

U politici je najistaknutija transformacija pokreta u Hrvatsku naprednu omladinu što kulminira 1904. osnivanjem Hrvatske napredne stranke. Sve jači ulazak aktera pokreta među političku elitu doveo je do novih istupa *mladih* i *starih* koji se više nisu svodili na kritiku i polemiziranje, već suradnju. Također, autor u ovoj posljednjoj fazi ističe i sve češće autoprezentacije aktera pokreta čime su se počeli graditi sve jači narativi o pokretu za koje smo spomenuli da ih je kasnija historiografija često nekritički preuzela. Na kraju ovog poglavlja, autor u potpoglavlju *Pokret mladih u transnacionalnoj i dijakronijskoj perspektivi* daje kratku sintezu najvažnijih obilježja samog pokreta te nudi veoma korisne biografske prikaze aktera pokreta nakon njihova sudjelovanja među *mladima*. Naposljetku dolazimo i do zaključka knjige u kojem se ukratko prolazi kroz sva poglavlja te autor još jednom razjašnjava svoje najvažnije hipoteze.

Iz historiografske perspektive, knjiga *Moderno ili narodno* jedna je u potpunosti nova studija koja obrađuje jednu od važnijih, ali do sada nikada u cjelini istraženih tema iz kulturno-intelektualne povijesti Hrvatske na prijelomu 19. i 20. st. Autorov detaljan pristup temi zajedno s konceptualnim aparatom intelektualne historije dopustio mu je da prikaže koliko je pokret bio heterogen zbog čega se autor slaže s tvrdnjom da je to učinilo istraživanje veoma riskantnim.

„To u početku naravno ne znate dok ne uđete u nju (temu). Imate odvojene mnoge i pojedince i društva i pokušavate napraviti neko vezivno tkivo između njih. I onda kasnije shvatite zašto je došlo do toga da se predmet tako fragmentira po disciplinama. Zato što vam dođe prirodno. U nekim segmentima je puno jednostavnije, puno logičnije, vuče vas u smjeru da to razdvojite.“

Za kraj ovog neobičnog prikaza želimo proslijediti želju autora da se prodube istraživanja ove teme, posebice kada se radi o kontinuitetu modernizma između prve i druge, tzv. Krležine generacije mladih, koja je po svojim stajalištima bila radikalnija i avangardnija:

„To je recimo nešto što bi bilo jako vrijedno istraživanja. Preispitati odnos između te prve i druge generacije i vidjeti opet linije kontinuiteta i diskontinuiteta. Baš zato što se ta druga generacija eksplicitno htjela odijeliti od prve generacije na način da kaže, ovo što su oni radili nije bilo dovoljno i nije valjalo, dok mi sada radimo onako kako je doista trebalo. Ali to odjeljivanje vjerojatno sakriva puno kontinuiteta...“

Naposljetku, možemo samo čestitati Nikoli Tomaševiću na objavljivanju prve knjige i zahvaliti mu se na odazivu za intervju koji je sastavni dio ovoga rada.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 19 2024.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XIX, broj 19, 2024.

Glavna i odgovorna urednica
Tijana Vokal

Zamjenica glavne urednice
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić
Tijana Vokal

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Ivan Moškatego
Patrik Smolak

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Klara Miholić
Ivan Moškatego
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Patrik Smolak
Ruben Prstec
Matija Pudić
Tijana Vokal

Tajnik Uredništva
Adrian Filčić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić
dr. sc. Aleksandra Golubović
dr. sc. Branimir Janković
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Ivica Šute
dr. sc. Nikola Tomašegović

Lektura za hrvatski jezik

Lorenia Jantolek
Martina Prosen
Lucija Rak
Josipa Skenderović
Gabrijela Soldan
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik

Anamarija Brusić

Oblikovanje

Boris Bui, FF press

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada

Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrdnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>